

ERAKUSLEETATIK SORTU ZIRAN ADBERBIO BATZUK

Aurreko artikuloei jarraituz, aztertu daigun zelan sortu ziran adberbio batzuk erakusleen laguntzagaz. Asteko esan bear dogu erakusleetako genitiboa (zeiñena dan) : **aren** *txapela* ‘la boina de él’ eta adberbioaren “inesiboa”, (non dagoen) : **an dago** ‘está allí’, itz berberak dirala, au da, **aren** genitibo jatorra **an** bihurturik inesiboan. Onela aitortu eben Schuchardt, Lacombe, Irigoyen eta Mitxelena jaunak. Orduan, itz berbera da genitiborako ta inesiborako. Bizirik daukagu oindik be, bizkaieran, **bat-en** ‘de uno’ ta ‘en uno’. Irigoyen eta Mitxelenak be esan eben **baten** zarragoa zala **batean** ta **batetan** baiño, naiz eta gero Euskaltzaindiak Iparraldeko **batetan** aukeratu euskera baturako. Irakurri dogu **baten** “arkaikoa” dala (au da, ez dala iñon erabiltzen gaur) ta ori guzurra da, beste euskalki guztiak lez euskera dan bizkaieran bizirik irauten dabelako. Baiña, betikoa, bizkaierako **baten** itza ez dabe aintzakotzat artzen, naiz eta zarragoa izan ta askoz be euskaldun geiagok erabilli **batetan** baiño.

Orrela ba, **aurneur** erakusle jatorretik urten dabe **oneren** ‘de aquí’ ta ‘en aquí’, **onerik** ‘de aquí’, ta geroago **onik** ‘de aquí’. Orduan, **oneren** ‘en aquí’ izan bear eban jatorrizko adberbioa inesiboan eta iñola be ez **amen/emén** ‘en aquí’, askoz geroago asmatu zana, au da, **aurneur** > **auni** > **au** aldaketa burutu zanean, forma barri bat asmatu zan inesiborako : **au** > **au-en** (**en** inesiboa) > **ab-en/eb-en** > **am-en/em-en**, letraz-letra, ‘en esto’ ta ‘en aquí’. Edozelan be, **amen/emén** onek ez dau oker aundirik eragin ez dalako esaten **amen-era**, **amen-erako**, **amen-erantz**, etab. baizik eta **onera**, **onerako**, **onerantz**, jatorragoak. Irigoyen eta Mitxelenak be ipintzen eben **emendik** baiño zarragoa zala **onerik**.

Deklinabideko zati aundi bat genitiboaren bidez osatzen da, onela : **bere-an**, **bere-z**, **neronen-gan**, **aren-gatik**, **amaren-gandik**, **onen-gana**, etab., naiz eta **aita-gatik**, **ama-gandik** nominatibo erako forma batzuk be erabili gaur. Orduan, **onerik** ‘de aquí’ **oneren** genitibotik etorri bear leuke, au da, ***oneren-dik** forma zarragotik. Ez dogu ezagutzen baiña ***oneren-dik** itzak bardin emon leike ***onen-dik** aldaketa be, **onerik** legez.

Beste aldetik, **aureur** erakusle jatorretik **auri** > **ori** gaurkoa sortu zan. Amen be badagoz **orrerén** genitiboa ta bizkaierako **orri** datibo zarrena, **aureur** jator ori probatzen dabena. Teorikoki, asieran beintzat, **orren-en** ‘en ahí’ izan bear zan adberbio inesiboa. Oar bat : **oneR-en**, **orreR-en**, **aR-en** itzetan ikusten dan **R** ori “organikoa” da ta ez “sufijoa” ez da be “eufonikoa”, au da, itz orreen benetako zati bat da. Horrela ba, gero izkiak galtzean, esan leiteke **orren** ‘en ahí’ aldaketa egin bear ebala erakusle genitiboak lez, baiña urrutirago joan da ta bakarrik **or** gelditu da.

Orrerén itzak erakusten deusku **or** soilla asko jana dagoe-la, ta zoritxarrez ez daukagu bizirik ***orri** ‘de ahí’ **onerik** lez. Badagoz **orreR-a** ta antzekoak **R** organikoagaz baiña **or-tik**, asko laburtuta. Alan be, ikusten dira **orren aundia** ‘tan grande como eso’ erako esaldi batzuk, **orren** erakusle genitiboa adberbioa bihurturik. Edozelan be, **or-tik** berriaren jatorrizko zarra, teorían, izan bear eban ***orren-dik** gero ***orren-dik** eta azkenean **or-tik**.

A(r) erakusleak, ostera, **an** ‘en allí’ adberbioa egin dau, baiña esan dogu **ar-en** erakusle genitibotik sortu zala **ar-en** adberbio jatorrizkoa. Orrelan ba, ***aren-dik** hipotetikoak emon dituz **andik**, **anik** eta **arrik** ‘de allí’ ta orretarako **R** ta **N** zituzan forma bat bear zan. **Ango** ta **arako** ‘de allí’ be, **R** ta **N** daukazen ezagutzen ez dogun ***aren-go** jatorrizkotik sortu bear ziran.

Ikusi daiguzan oin **nor** eta **zer** galderazkoak. **Nor** nominatiboaren genitiboa **nor-en** da eta ortik **noren-tzat**, **noren-gatik**, **noren-gandik**, etab. bizidunentzako. Orduan, ***noren-go** > **non-go**, ***noren** > **non** (**aren** > **an** lez), ***noren-dik** (**R+N**) > **non-dik** eta **nor-ik** egin al izateko etab., bizigabeentzako. **Non**-etik etorri leike **non-dik** baita be **noren-dik** itzetik, baiña bizkaierako **nor-ik** zarra ezin leike atara **non**-etik **R** bear dabelako. Baita be, **nor-a** ‘a dónde’ izan bear dau ta ez **norer-a**, bardin **nor-aiño** ta ez **norer-aiño**. Saiatu gara ***norez** billatzen eta ez dogu iñon aurkitu. Iñork ezagutzen badau esan dagigula. Sarasolaren “Orotariko hiztegiak” eta “Euskaltzaindiko hiztegi batuak” be ez dakarre. Irakurri doguz : **neurez**, **geurez**, **berez**, **arez**, **onez**, **orrez**, **zerez**, **zeiñez**, etab. baiña ez ***norez**, aldatu zalako > ***noez** > **noiz**-era. **Norez** galdu zan **noiz** billakatu zalako, ‘cuándo’ esanguragaz. **Nola** be, **noren-la** > **non-la** ta amendik > **nolan** eta **nola**.

Zer gelditzen jaku. Bere genitiboa **zeren** eta amendik **zein** nominatiboa, Lafon eta Mitxelenak be onartzen eben aldaketa. **Zeren**-etik, **zerengatik** > **zergatik** eta **zengatik**, bat **R**-gaz ta bestea **N**-gaz, biok bizirik. Onak probatzen dau len esan dogun ***noren-dik** > **nondik** eta **norik** egiteko.

Guk, izenordaiñak, erakusleak, adberbioak etab. ikertu dituguz oartu garalako izkuntzalariak, filologoak ta Euskaltzaindiak ez dabelako egin onelako ikerketa sakonik ta euren “tituloak” lortzeko be ez dabelako onelako araso jatorrizkorik estudiantzen. Batenbatek egin bearko dituz.

Aitatu dituguzan gai oneen azterketak erakusten deusku sistema koerente bat osatzen dabela itz gutxi batzutatik asirik. Sistema onek erakusten deusku zelan joan ziran itz guztiak bata bestearen ondoan, euren sorreran alkarri lagunduaz, “puzzle” bat, naiko osoa, lorturik. Ondo oartzan bagara, argi dago oinarte esan dituguzan gaiak sortu ta garatzeko, gure antxinako euskaldun zarrek ez eben iñongo izkuntzaren premiarik izan, eurek bere kaxa asmatu zituezen zelan osatu aldaketa guztiak. Orregatik, esan daikegu oinarte aitaturako gaitan, ez dabela euskerak amarik izan, bera dala bere ama, ez deutsala beste edozein izkuntza bati ezer be zor. Ez dakigu aitzarik edo alabarik izan eban baiña amarik ez beintzat. Usten dogu garrantzi aundiko argudioak dirala aurkeztutakoak euskera bere-beretik sortu zala baieztatzeko.

Urrengo artikulotan aleginduko gara aditz-jokoa (conjugación del verbo) aurkezten zelan sortu ta garatu zan, bere kaxa au be, beste iñongo izkuntzetatik ezer be artu barik. Aditz-jokoak erakutsiko ta probatuko deusku, gai onetan be, euskerak ez daukala amarik beste iñongo izkuntza baten, dan-dana beretik asmatu dabelako. Orrela, millaka urtetan zear euskera sortu ta gorde daben erriaren berezitasuna erakutsiko deusku.

Iker Joseba Laka Guenaga